

Prof. dr hab. Danuta Mierzwa

Wydział Zarządzania

Akademia Wojsk Lądowych we Wrocławiu

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Adama Andrzeja Zajęca zatytułowanej „Ekonomiczno – społeczne uwarunkowania działalności gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

Recenzję rozprawy doktorskiej mgr. Adama Andrzeja Zajęca zatytułowanej „*Ekonomiczno – społeczne uwarunkowania działalności gminnych spółdzielni Samopomoc Chłopska*” przygotowano na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Ekonomii i Finansów Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie z dnia 30 czerwca 2020 roku . O powołaniu mnie na recenzenta poinformowana zostałam pismem podpisanym przez Dyrektora Instytutu Ekonomii i Finansów dr hab. Jarosława Gołębiewskiego prof. SGGW z dnia 28 lipca 2020 roku. W umowie o dzieło zobowiązana zostałam do opracowania recenzji w zakresie spełnienia przez rozprawę doktorską warunków określonych w art.13. ust.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r o. stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz.1789) w związku z art. 179 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1669). Dokumentację przewodu doktorskiego odebrałam w Akademii Wojsk Lądowych we Wrocławiu w dniu 24 sierpnia 2020 r.

1. Ocena wyboru tematu i celu pracy doktorskiej.

Temat recenzowanej rozprawy jest ważny i aktualny przynajmniej z trzech powodów;

- a/ spółdzielnie rolnicze jako przedsiębiorstwa kierujące się innymi zasadami w porównaniu do spółek kapitałowych występują we wszystkich krajach Unii Europejskiej i w niektórych branżach sektora rolno- spożywczego odgrywają znaczącą rolę,
- b/ przystąpienie Polski do UE wymaga podjęcia wielu działań kreujących zupełnie inny rodzaj ekonomicznej i społecznej racjonalności tych podmiotów, by określić w jakim kierunku powinny nastąpić zmiany,
- c/ niezbędne są badania dotyczące funkcjonowania tych podmiotów w nowych warunkach w celu zahamowania ich spadkowej tendencji pod względem ilościowym.

Spółdzielczość jako fenomen ekonomiczny i społeczny leży w sferze zainteresowania nauki, a w szczególności ekonomii, prawa, psychologii, nauk o polityce i socjologii, itd. Zaintersowanie poszczególnych dyscyplin naukowych spółdzielczością jest uwarunkowane dynamicznymi procesami przemian, którym ona podlega w całym okresie swojego istnienia.

Rolą nauki jest poznawanie i opisywanie tych procesów, a także wyznaczanie kierunków optymalnego rozwoju tych przedsiębiorstw. Zaangażowanie więc nauki w tą problematykę jest oczywistością. Trudnym może być zbadanie i wyciągnięcie wspólnych wniosków dla spółdzielczości jako całości. Uzasadnione więc jest podejście branżowe. Gminne spółdzielnie Samopomoc Chłopska do 1989 roku posiadały 75 % całego majątku spółdzielczego (nie uwzględniając spółdzielni mieszkaniowych), były największą pod względem liczby członków grupą i nadal odgrywają znaczącą jeszcze rolę. Podjęcie badań z tego zakresu uważam więc za cenne.

Celem pracy było zidentyfikowanie uwarunkowań o charakterze ekonomicznym i społecznym oraz określenie determinant efektywności w spółdzielniach „Samopomoc Chłopska” mających zasadniczy wpływ na ich funkcjonowanie w warunkach gospodarki rynkowej.

Jak stwierdza Doktorant „będzie to podstawa do zaproponowania tym organizacjom, konkretnej pomocy, wskazówek a może nawet rozwiązań, które umożliwiłyby im poprawę efektywności.” s. 12

2. Ocena struktury i zawartości merytorycznej pracy oraz metod badawczych.

Przedstawiona do oceny praca doktorska liczy 265 stron i zgodnie ze spisem treści składa się ze wstępu (3 strony), 6 rozdziałów (I -15 stron, II – 41 stron, III – 28 stron, IV – 54 strony, VI – 23 strony), wniosków i rekomendacji (8 stron), bibliografii (12 stron), spisu tabel (3 strony), spisu rysunków (1 strona) oraz załączników (4 strony). Liczba stron poszczególnych części wskazuje na zachwianie równowagi ilościowej pomiędzy rozdziałami. Rozdział pierwszy to 16 stron, a czwarty to 54 strony. Na podkreślenie zasługuje proporcja tekstu opisu wyników badań własnych, dokonana w trzech rozdziałach, która zajmuje 47% tekstu co należy uznać za pozytywną stronę pracy. Na podkreślenie zasługuje również staranne przygotowanie wydruku rozprawy doktorskiej, szaty graficznej oraz całej oprawy. Treść rozprawy wzbogacono czytelnymi formami graficznymi (rysunki – ilość 17 i tabelami 91) powiązanych z tokiem wywodów. Tytuły rozdziałów to:

1. Zagadnienia metodyczne,
2. Gospodarowanie spółdzielni – aspekty teoretyczne i prawne,
3. Spółdzielnie „Samopomoc Chłopska” na tle spółdzielczości wiejskiej w Polsce,
4. Sytuacja ekonomiczno – finansowa badanych spółdzielni „Samopomoc Chłopska „– wyniki badań,
5. Determinanty efektywności gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” - wyniki badań,
6. Ocena stanu i perspektywy rozwoju gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska”.

W pracy występują nieliczne błędy językowe i interpunkcyjne.

Rozprawa doktorska została przygotowana pod opieką Pani promotor dr hab. Aliny Daniłowskiej, prof. SGGW i promotora pomocniczego dr Moniki Utzig.

3. Ocena poszczególnych części rozprawy.

Wstęp jest pierwszą częścią rozprawy. Można go kształtować w sposób dowolny. W analizowanym przypadku zawiera on zwięzłe uzasadnienie podjętych badań i krótki opis celu badań. Następnie Doktorant prezentuje zawartość poszczególnych rozdziałów w sposób bardzo syntetyczny. Taki rodzaj wstępu popieram, chociaż są różne szkoły. Niektórzy do wstępu wprowadzają zagadnienia z metodyki pracy. Osobiście popieram i preferuję taki sposób tworzenia wstępu jaki podjął Pan Adam Zając. Wyodrębnienie metodyki badań ze wstępu do oddzielnego rozdziału tworzy przejrzystość i porządek w opracowaniach naukowych.

Rozdział pierwszy – Zagadnienia metodyczne, składa się z trzech punktów i trzech podpunktów. W pierwszym punkcie mgr Zając sformułował cele pracy, zadania i hipotezy badawcze. Celem podjętych w ramach pracy badań, było rozpoznanie kluczowych czynników ekonomicznych i społecznych warunkujących działalność gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” w województwie mazowieckim.

Może słowo działalność zastąpiłabym „funkcjonowanie.” Cel aplikacyjny pracy polegał na przygotowaniu rekomendacji ekonomiczno – organizacyjnych dla spółdzielni Samopomoc Chłopska, które mogą wpłynąć na ich dalsze funkcjonowanie. Tak sformułowany cel naukowy i aplikacyjny pracy należy uznać za poprawny. Cele te zostały doprecyzowane w 9 zadaniach badawczych. W dalszych częściach pracy cele i zadania badawcze są konsekwentnie przez Autora realizowane. Sformułował On też poprawne 4 hipotezy badawcze. W punkcie 2 Autor opisuje zakres badań tzn. okres przyjęty do badań, region badany, opis i dobór próby badawczej. Wszystko zostało wyjaśnione w sposób przejrzysty. W kolejnym punkcie liczącym trzy podpunkty opisał metody gromadzenia materiału badawczego, przetwarzania danych oraz prezentacji wyników. Przyjęty sposób postępowania badawczego należy ocenić jako poprawny. Zgodnie z zaprezentowaną procedurą w pierwszym etapie badań Autor wyselekcjonował czynniki ekonomiczno – społeczne, które stanowiły potencjalne zmienne objaśniające. Dobór tych zmiennych Doktorant dokonał na podstawie rozpowszechnionej literatury krajowej i zagranicznej, a także na podstawie badań własnych, dokumentacji finansowej i sprawozdań z działalności badanych podmiotów.

Pewien niedosyt czuję jednak odnośnie doboru zmiennych objaśniających w kwestii działalności społecznej. Autor zawęził analizę jedynie do zewnętrznych wskaźników aktywności. Pominął natomiast całkowicie wskaźniki społecznej działalności spółdzielni „Samopomoc Chłopska” na rzecz członków i ich rodzin. Niektóre z tych zmiennych mają charakter ilościowy, a niektóre jakościowy. Mogę jedynie domniemywać, że zrobił to w sposób celowy kierując się wiedzą, że działalność ta obecna w większości spółdzielni jest traktowana

jako wtórna w stosunku do działalności gospodarczej. Jednakże, w tytule pracy jest działalność społeczna, która moim zdaniem została przeanalizowana tylko w połowie. Przedstawiona analiza dotyczyła wyłącznie działalności na rzecz środowiska lokalnego, a działalność społeczna tych podmiotów na rzecz swoich członków i ich rodzin została pominięta.

Pozostałe opisy etapów badań oceniam jako poprawne. *Może brakuje uzasadnienia doboru zaprezentowanych metod badawczych.*

Rozdział drugi pracy zatytuowany, *Gospodarowanie spółdzielni – aspekty teoretyczne i prawne*, składa się z pięciu punktów i dwóch podpunktów. Autor w tym rozdziale dokonał przeglądu literatury w kontekście historycznego ujęcia rozwoju myśli ruchu spółdzielczego. Przedstawił podstawy prawne funkcjonowania spółdzielni, omówił ewolucję zasad spółdzielczych i uregulowań prawnych funkcjonowania tych organizacji w gospodarce rynkowej.

Tego, czego mi brakuje w tym rozdziale, to brak spojrzenia na europejskie modele organizacyjne spółdzielni rolniczych i stosowane przez nich w niektórych aspektach odmienne rozwiązania prawne usprawniające ich konkurencyjność na rynkach kapitałowych jak również zwiększających ich możliwości działania na rzecz swoich interesariuszy. Brakuje również opisu wpływu Wspólnej Polityki Rolnej na możliwości finansowania rolników i ich spółdzielni w ramach funduszy europejskich, które niewątpliwie mają wpływ na rozwój i działalność analizowanych podmiotów.

Rozdział III „*Spółdzielnie Samopomoc Chłopska na tle spółdzielczości wiejskiej w Polsce*”, składa się z trzech punktów i dwóch podpunktów. W pierwszym punkcie Autor skupia się na zmianach ilościowych i instytucjonalnych jakie zachodziły w ruchu spółdzielczym w Europie i Polsce od XIX. Następnie opisuje rozwój i znaczenie spółdzielni do 1989 i po tym okresie do 2016 roku. Na tym tle przedstawia uwarunkowania funkcjonowania spółdzielni „*Samopomoc Chłopska*”. *Muszę przyznać, że przedstawienie danych tylko do 2016 roku jest dla mnie mało stysyfikcjonujące biorąc pod uwagę, że mamy 2020 rok. Treści, które zostały tutaj zawarte są powielane w wielu artykułach i opracowaniach naukowych. Nie wnoszą nowych treści. Za zbędny można uznać punkt 3.1, a tabelę 5 s. 94 za mało aktualną. Zresztą cały okres analizowany i oceniany - moim zdaniem - ma już w tym momencie ujęcie historyczne. Można postawić nawet pytanie, dlaczego taki odległy.?*

Rozdział czwarty „*Sytuacja ekonomiczno – finansowa badanych spółdzielni Samopomoc - Chłopska – wyniki badań*”. Rozdział ten składa się z 6 punktów i 12 podpunktów. Ma on charakter analityczno – sprawozdawczy. Autor opisuje województwo mazowieckie, jego walory przyrodnicze, gospodarcze i społeczno - demograficzne. Na tym tle Doktorant przeanalizował potencjał badanych spółdzielni w przekroju posiadanych zasobów ludzkich, obszarów działalności, majątku rzeczowego oraz sytuacji majątkowo - kapitałowej. Szczegółowej analizie poddał zasoby majątkowe spółdzielni, które przeanalizował w trzech grupach. Zgodnie z przyjętą metodyką, Autor wyodrębnił spółdzielnie małe - grupa I,

średnie - grupa II i duże - grupa III. Z przedstawionej analizy wynika, że spółdzielnie należące do grupy III, charakteryzowały się najlepszą sytuacją majątkową, ponieważ wartość ich majątku wzrastała. W pozostałych dwóch grupach następował spadek posiadanego majątku rzeczowego. Natomiast majątek obrotowy wzrastał, co daje nadzieję na poprawę ich sytuacji, pod warunkiem odpowiednich inwestycji.

Analiza pasywów była ważnym etapem oceny sytuacji finansowej badanych podmiotów. W pracy Doktorant dokonał analizy zmian wartości i struktury pasywów, również w trzech badanych grupach. Przedstawione dane wykazują podobną tendencję, udział kapitałów własnych jest największy w III grupie badanych spółdzielni. W celu uzupełnienia oceny sytuacji bilansowej badanych podmiotów, Autor w ostatnim punkcie dysertacji ocenił ich sytuację finansową, licząc wskaźniki płynności, zadłużenia, rentowności i sprawności działania.

Rozdział ten liczy 54 strony i jest najdłuższy w pracy. Doktorant wykazał się tutaj umiejętnością stosowania i interpretacji przyjętych powszechnie narzędzi analizy finansowej.

Rozdział piąty „*Determinanty efektywności gminnych spółdzielni Samopomoc Chłopska - wyniki badań*”, składa się z 6 punktów. Efektywność jest określeniem ogólnym i wielowymiarowym w naukach ekonomicznych, wykorzystywanym najczęściej do oceny rezultatów działalności podmiotów w gospodarce. W opracowaniu działalność spółdzielni poddana została takiej ocenie, pomimo że, realizują one także inne cele niż ekonomiczne. W rozdziale tym Autor zaprezentował wyniki badań dotyczące rozpoznania determinant wpływających na rezultaty gospodarowania badanych podmiotów, w przyjętych modelach regresji wielorakiej dla zysku netto, wskaźnika rentowności, kapitału własnego (ROE), wskaźnika rentowności aktywów (ROA), wskaźnika rentowności sprzedaży (ROS). Określił ich siłę i kierunek oddziaływania na kondycję gospodarczą tych podmiotów. Analizę korelacji determinant Autor przeprowadził odrębnie dla całej populacji badanej jak również, dla wyodrębnionych grup spółdzielni. Podejście takie należy uznać za poprawne, a cały sposób postępowania badawczego za zgodny z celem pracy oraz zadaniami badawczymi. Wyniki badań potwierdziły, że inne determinanty oddziaływały na efektywność spółdzielni w każdej analizowanej grupie. Natomiast miary tej efektywności nie dają wiarygodnej oceny dotyczącej sytuacji badanych spółdzielni. Można tutaj zaliczyć np. wyprzedaj majątku. Poprawia ona wartość wskaźników, ale takie działania spółdzielni nie są kwalifikowane jako pozytywne. Sposób prezentacji wyników jest czytelny i zrozumiały dla odbiorcy.

Dotychczas nie były prowadzone badania określające determinaty warunkujące efektywność spółdzielni Samopomoc Chłopska, dlatego też podjęta próba (mimo moich zastrzeżeń odnośnie społecznej działalności tych spółdzielni), może być przyczynkiem do bardziej pogłębionych badań nad tym wycinkiem rzeczywistości gospodarczej. Autor we wnioskach końcowych stwierdza, że 63,64% spółdzielni prowadzi działalność na rzecz swoich członków i ich rodzin. Szeroko nawet wylicza rodzaje i formy tych działań; np. umożliwienie członkom nabywania sprzedawanych przez spółdzielnie dóbr i usług na korzystniejszych warunkach, wsparcie finansowe członków (pożyczki, finansowe wsparcie rodziny, bezzwrotne zapomogi),

organizacja szkoleń i kursów zawodowych dla członków, finansowanie wyjazdów wczasowo – sanatoryjnych, bezpłatne udostępnianie zasobów spółdzielni itd. Swierdza natomiast, że niestety spółdzielcy nie byli w stanie określić dokładnych nakładów ponoszonych przez spółdzielnie w związku z tą działalnością. Takie stwierdzenie nie w pełni mnie stysfakcjonuje, ponieważ pieniądze wydane muszą być w księgowości zafakturowane. Biorąc pod uwagę, że jest to wtórna działalność, (a może nawet symboliczna) spółdzielni, pominięcie tego faktu w niczym nie obniża wartości tego opracowania. Rozdział 4 i 5 to podstawowy trzon pracy, który wskazuje na umietność Doktoranta posługiwania się warsztatem badawczym z zakresu ekonomii i finansów.

Rozdział 6 „Ocena stanu i perspektywy rozwoju gminnych spółdzielni Samopomoc Chłopska – wyniki badań”, składa się z 4 punktów i 4 podpunktów. W rozdziale tym Doktorant dokonał oceny działalności tych podmiotów w opinii kadry kierowniczej. Rozdział ten jest rezultatem przeprowadzonych badań ankietowych wśród kadry kierowniczej. Ankieta zawierała pytania dotyczące perspektyw dalszej działalności tych podmiotów oraz barier ograniczających ich rozwój, a także pewnych elementów działań strategicznych wytyczonych przez te spółdzielnie. Autor przeprowadził badania ankietowe w 44 spółdzielniach dzieląc je na spółdzielnie zyskowe (Z) i spółdzielnie przynoszące straty (S). Założeniem badawczym między innymi, było uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy kadra jest świadoma rezultatów swojej pracy i czy potrafi przystosować te podmioty do realiów gospodarki rynkowej. Większość respondentów uważała, że sytuacja spółdzielni uzależniona jest od sposobu prowadzenia działalności gospodarczej - (40,91 %) odpowiedzi.

Natomiast inaczej kadra oceniała niektóre czynniki wewnętrzne wpływające na ich sytuację ekonomiczno – finansową w analizowanych grupach spółdzielni (Z) i (S). Zwróciłam uwagę na 3 czynniki waloryzowane jako pozytywne ;

- wysokość kapitałów własnych kadra z grupy (Z) oceniła jako czynnik pozytywny -70,37 % odpowiedzi, natomiast z grupy S- tylko w 23,53 % i odpowiednio ;

- marka spółdzielni (Z) - 59,26 % odpowiedzi , S - 17,65 %,

- działania kadry kierowniczej , (Z) - 74,07 % odpowiedzi , S – 47,06 % .

Z uzyskanych wyników można wnioskować, że mechanizmy działania rynku nie wszystkim zarządzającym być może są znane . W większości ocena czynników wewnętrznych występujących w Tabeli 87 znacznie się różniła. Czynniki zewnętrzne wpływające na sytuację spółdzielni nie są tak zróżnicowane w opiniach kadry kierowniczej.

Ostatnią częścią ocenianej pracy o charakterze merytorycznym są **wnioski i rekomendacje**. Diagnoza sytuacji spółdzielni rolniczych „Samopomoc Chłopska” w województwie mazowieckim przedstawiona w rozprawie doktorskiej mgr. Zająca zawiera pewne wskazania dla zarządzających tymi podmiotami. Osoby bezpośrednio związane z praktyką rolniczą znajdują w niej zbiór argumentów przemawiających za wyborem spółdzielczej formy

gospodarowania. Prowadzone w pracy rozważania teoretyczne , wyniki badań i wnioski, stanowią swego rodzaju wkład na rzecz eliminacji powszechnie panujących wątpliwości co do słuszności funkcjonowania tych przedsiębiorstw w gospodarce rynkowej. Wnioski są trafne , a rekomendacje wartościowe. Przyjęty przez Doktoranta sposób argumentacji jest poprawny i poparty obszernym materiałem badawczym znajdującym się w poprzednich rozdziałach.

Tego czego mi brakuje, jako kropka nad to , że we wnioskach końcowych nie ma powtórzenia hipotez badawczych i jasnego określenia w jaki sposób zostały one zweryfikowane. Odnalazłam w tekście tylko hipotezę drugą, która została zweryfikowana pozytywnie.

W dalszej części pracy znajduje się obszerna **bibliografia** obejmująca pozycje zwarte i artykuły - 216 pozycji w tym (23 pozycje głównie w języku angielskim dotyczące głównie ujęcia historycznego), akty prawne - 20 pozycji i źródła internetowe – 9 pozycji. Badania nad spółdzielczością prowadzone są w Niemczech, Francji, Szwajcarii , Holandii , USA.

Brakowało natomiast przykładów jak funkcjonują tego typu spółdzielnie, w tamtych krajach. W dalszej części pracy znajduje się spis tabel i rysunków oraz 1 załącznik – Kwestionariusz ankiety.

4. Ocena końcowa pracy doktorskiej.

Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pana mgr. Adama Andrzeja Zajęca *Ekonomiczno – społeczne uwarunkowania działalności gminnych spółdzielni „ Samopomoc Chłopska”*, jest opracowaniem wartościowym naukowo, zwłaszcza w zakresie wielu problemów badawczych na pograniczu aspektów ekonomicznych i społecznych. Są one interesujące z punktu widzenia poznawczego. Praca oparta jest o oryginalny , wystarczająco liczny i cenny materiał źródłowy.

Zastosowane metody analizy i wnioski oceniam jako zadawalające , gdyż pozwoliły na spełnienie celu badań i uzyskanie merytorycznie zasadnych odpowiedzi na postawione hipotezy badawcze. Doktorant wykazał się dobrą znajomością literatury przedmiotu i umiejętnością prowadzenia badań naukowych o cechach oryginalności oraz opanowaniem sztuki redagowania obszernego opracowania naukowego.

Moje uwagi dotyczące poszczególnych rozdziałów pracy w niczym nie umniejszają wartości tego opracowania.

Rozprawa doktorska mgr. Adama Zajęca została przygotowana pod kierunkim dr hab. Aliny Daniłowskiej , prof. SGGW jak i Pani dr Moniki Utzig , którym znana jest tematyka podjęta w rozprawie doktorskiej. Dobór promotora i promotora pomocniczego jest więc uzasadniony merytorycznie.

W mojej ocenie recenzowana rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a mgr Adam Zając wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną oraz umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Rozprawa doktorska spełnia wymogi art. 13. ust.1. ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wobec powyższego wnioskuję o dopuszczenie rozprawy doktorskiej mgr. Adama Zajaca do publicznej obrony.

Prof. dr hab. Danuta Mierzwa

Wrocław 14.09. 2020 r.